

UOT 37.0

Xəzəngül Süleyman qızı Babayeva

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Zaqatala filiali

TƏHSİLALANLARDA LİDERLİK KEYFİYYƏTLƏRİNİN FORMALAŞDIRILMASI

Хазангюль Сулейман гызы Бабаева

доктор философии по педагогике

Загатальский филиал Азербайджанского Государственного Экономического Университета

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У ОБУЧАЮЩИХСЯ

Khazangul Suleyman Babayeva

doctor of philosophy in pedagogy

Zagatala branch Azerbaijan State Economic University

DEVELOPING LEADERSHIP QUALITIES IN STUDENTS

Xülasə. Məqalədə “lider” və “liderlik” anlayışlarının mahiyyəti aydınlaşdırılır. Bu məqsədlə “Azərbaycan dilinin izahlı lüğət”inə müraciət edilir. Eyni zamanda, liderə xas keyfiyyətlər qeyd olunur. “Müdür” və “lider” anlayışlarının fərqi izah edilir.

Açar sözlər: *şagirdlər, lider, liderlik, liderlik keyfiyyəti, liderlik keyfiyyətlərinin formalaşdırılması*

Резюме. В статье раскрывается сущность понятий «лидер» и «лидерство». Для этого используется «Толковый словарь азербайджанского языка». При этом отмечаются качества, характерные для лидера. Объясняется различие между понятиями «директор» и «лидер».

Ключевые слова: *учащиеся, лидер, лидерство, лидерские качества, формирование лидерских качеств*

Summary. The article reveals the essence of the concepts of "leader" and "leadership". For this, the Explanatory Dictionary of the Azerbaijani Language is used. At the same time, the qualities characteristic of a leader are noted. The difference between the concepts of "manager" and "leader" is explained.

Key words: *pupils, leader, leadership, leadership qualities, formation of leadership qualities*

Uşaq, yeniyetmə və gənclərdə formalaşdırılması lazım gələn və vacib olan keyfiyyətlərdən biri də liderlikdir. Bu keyfiyyətə yiyələnməklə cəmiyyətdə fəal həyat, fəal vətəndaşlıq mövqeyi qazanmaq mümkün olur. Lider cəsarətli, təşkilatçılıq, təşəbbüskarlıq qabiliyyətinə malik olur, müstəqil və zəruri fikir söyləməyi, öz mövqeyində duran şəxs olur, öhdəsində olanları, ətrafındakıları idarə etməyi, onların sözünü deməyi, onların mənafeyini müdafiə etməyi bacarır.

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə “lider” anlayışının mahiyyətinə aşağıdakı şəkildə aydınlıq gətirilir: “Lider [ing. – başçı] 1. Siyasi partiyanın, ictimai-siyasi təşkilatın və s. başçısı. Parlament fraksiyasının lideri. 2. Hər hansı bir yarışda birinci yerdə gedən adam və ya komanda” (1, s. 263).

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə “lider” anlayışına verilən tərifin birinci bəndi siyasi partiyanın, ictimai-siyasi təşkilatın və s. başçısı, parlament fraksiyasının lideri kimi aydınlaşdırılmışdır. Təhsilalanların şəxsiyyət keyfiyyəti və fəaliyyət amili kim nəzərdən keçirilmir. İkinci tərəfi ilə də (2. Hər hansı bir yarışda birinci yerdə gedən adam və ya komanda) buna bənzər fikir söyləmək mümkündür. Fikrimizcə, təhsillə bağlılıq mənasında “lider” anlayışını aşağıdakı şəkildə başa düşmək mümkündür: ingilis dilində “leader” sözündən götürülmüş bu söz ilk, ön cərgədə, qabaqda gedən, aparıcı, birinci, rəhbərliyi öz üzərinə götürmüş insanları (bizim tədqiqatda şagirdləri, tələbələri) səfərbər edən və istiqamətləndirən, eyni zamanda qrupda

və kollektivdə digərlərinin aparıcılığını qəbul etdiyi nüfuzlu şəxs başa düşülməlidir.

Həmin şəxsə başqaları məsul qərarlar qəbul etmək səlahiyyəti verir Lider qrupun, yaxud kollektivin təşkilatlanmasında və fəaliyyətində başlıca rola malik olur.

Mövcud ədəbiyyatda liderliyin 3 əsas xüsusiyyətlərinə diqqəti cəlb edirlər: 1. Fərdi (şəxsi) keyfiyyətlər. 2. İdarəetmə və təşkilati keyfiyyətlər. 3. Psixoloji və sosial keyfiyyətlər.

Birinci qrup keyfiyyətlərə (fərdi (şəxsi) – özünəinam; fəal həyat tərzi, təşəbbüskarlıq, cavabdehlik; ikinci qrup keyfiyyətlərə (idarəetmə və təşkilati) – rəhbərlik etməyə qabillik, təşkilati bacarıqlar, fürsəti və təhlükəli vəziyyətləri görə bilmək qabiliyyəti, komanda işini və kollektiv üzvlərinin mənafeyini müdafiə edə bilmək, çeviklik; üçüncü qrup keyfiyyətlərə (psixoloji və sosial) – ədalət, humanizm, komanda üzvlərinə öz qüvvələrini və bacarıqlarını inkişaf etdirmək və təsdiqləmək imkanı vermək və s. keyfiyyətlər aiddir.

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”nin 3-cü cildində “liderlik” anlayışına da münasibət bildirilmişdir. Fikir verək: “Liderlik. 1. Liderin mövqeyi, vəzifəsi. 2. Hər hansı yarışda birincilik” (1, s. 263)

Bizcə, bu açıqlanmanı bir qədər dəqiqləşdirmək olar. Odur ki, sual belə qoyulur: liderlik nədir? Liderlik dedikdə, başqa şəxsləri bir araya gətirən, məqsədə yetməkdən ötrü onları ruhlandırın sosial təsir anlaşılmalıdır.

Mövcud ədəbiyyatda müdir və lider anlayışlarının, vəzifələrinin fərqi aydınlıq gətirilir. Diqqət edək:

- “Liderlər vizyon təyin edir, müdirilər isə tapşırıq verirlər;
- Liderlər dəyişikliyin, müdirilər isə statuskvonun təmsilçiləridir;
- Liderlər unikal, müdirilər isə bir-birlərinin surəti olurlar;
- Liderlər risk edir, müdirilər isə riski minimumlaşdırırlar;
- Liderlər uzunmüddətli, müdirilər isə qısamüddətli düşünürlər;
- Liderlər uzunmüddətli, müdirilər isə qısamüddətli düşünürlər;
- Liderlər münasibət, müdirilər isə sistem qururlar;
- Liderlərin azarkeşləri, müdirilərin isə işçiləri olur” (2).

Belə bir suala cavab tapmağa çalışaq: liderlər hansı keyfiyyətlərə malik olmalıdırlar?

Mövcud ədəbiyyatda 21 bənddən ibarət olan və inkişafı əsl lider olmağa imkan verən liderlik keyfiyyətləri sadalanır:

1. Həyatınızda lider olmaq – həyatınızı necə idarə edəcəyinizi bilmək, özünüzü motivasiya etmək, qarşınıza hədəflər qoymaq və onlara nail olmaq üçün hərəkətə keçmək – liderliyə doğru ilk addımdır. Məhz bu liderlik keyfiyyəti gələcək uğurunuz üçün əsas olacaq.

2. Perspektiv baxış – bu liderlik keyfiyyəti daimi inkişaf və təlim tələb edir. Nə qədər çox bilik və təcrübəniz varsa, gələcək hadisələri bir o qədər yaxşı və etibarlı təsəvvür edə biləcəksiniz.

3. Açıqlıq – liderin inkişafı davam edir. Hər gün yeni məlumatlar alır, insanlarla ünsiyyət qurur, qərarlar qəbul edir – işi effektiv həyata keçirmək üçün açıqlıq sadəcə zəruridir. Bütün liderlik keyfiyyətlərini müqayisə etsək, açıqlıq ən vaciblərdən biridir.

4. Cəsarət – bu, bəlkə də ikinci ən vacib liderlik keyfiyyətidir. Qorxusunu idarə etmək və qorxuya baxmayaraq hərəkət etmək bacarığı liderin cəsarətidir. Hər kəs qorxur, amma məqsədinə doğru getməyə davam edənlər uğur qazanır.

5. Qətiyyətlilik – istənilən insanın həyatı məhduddur. Ona görə də liderlər boş söhbətlərə vaxt itirmirlər. Qərar vermək üçün kifayət qədər məlumat yoxdursa, onu əldə etmək üçün hər şeyi edəcək və hərəkətə davam edəcəklər.

6. Liderlik keyfiyyətləri enerji əsaslıdır. Liderin həyatı böyük emosional və fiziki yük alır. Və buna dözmək güclü enerji sadəcə lazımdır.

7. Şeylərə müsbət baxış – problemlər hər kəs üçün və həmişə yaranır. Yalnız heç nə etməyənlər səhv etməzlər. Pozitivlik liderə diqqətini günah axtarmaqdansa, həll yolu tapmağa yönəltməyə kömək edir.

8. Başqalarını dinləmək bacarığı – heç kim bir anda bütün sahələrdə mütəxəssis ola bilməz. Və lider bunu başa düşür. Liderin gücü mütəxəssisləri tapmaq və onları ümumi işin xeyrinə təşkil etmək bacarığındadır. Bu məqamı da ən mühüm liderlik keyfiyyətlərinə əlavə etmək olar.

9. Zəhinlilik və tənqidilik – liderlər faktları diqqətlə toplayır və bütün məlumatları yoxlayır. İstənilən biznesi kiçik bir detal məhv edə bilər.

10. Güvən və sakitlik – soyuqqanlılıq liderin diqqətini həll yolunu tapmağa cəmləməsinə kömək edir. O, emosiyaları idarə edir və onların qərar qəbul etmə prosesinə təsir etməsinə mane olur.

11. Çeviklik və həssaslıq – dünyamız dəyişir. Və dəyişiklik tempi hər il daha da sürətlənir. 5 il əvvəl işləyənlər bu gün artıq təsirsizdir. Davamlı böyümə üçün daim düzəlişlər etmək və liderlik keyfiyyətlərini inkişaf etdirmək lazımdır.

12. Nəticəyönlü – daha böyük uğura daha böyük nəticələr əldə edənlər nail olur. Önəmli olan bunu necə etdiyiniz deyil, nəyə nail olduğunuzdur. Və sizi uğura aparacaq nəticələrinizdir.

13. Səhvlərinizi etiraf edin – liderlər də səhv edirlər. Ancaq bunu başqalarına necə etiraf edəcəklərini bilirlər. Bu, irəliləməyə davam etməyə imkan verir. Bütün liderlik keyfiyyətlərini götürsək, bu, ilk növbədə, əhəmiyyət kəsb edir.

14. Daim öyrənmək bacarığı – dünyanın dəyişkənliyi ona gətirib çıxarıb ki, biliklər heyrətamiz sürətlə köhnəlir. Yeni bilik və bacarıqların əldə edilməsi rəqabət qabiliyyətinizi artırmağa imkan verəcək. Yeni biliklər yeni liderlik keyfiyyətlərini inkişaf etdirməyə kömək edəcəkdir.

15. Özünə düzgün qiymət vermək – lider nəyi bacarıb, nəyi bacara bilməyəcəyini aydın şəkildə dərk edir. Və söylərini ən yaxşı etdiyi işə yönəldir. Bu, onun səmərəliliyini artırır, bu da daha yaxşı nəticələr əldə etməyə imkan verir.

16. İşə ehtiras – lider gördüyü işi sevir. Bu ehtiras ona gördüyü işlərə marağı qoruyub saxlamağa imkan verir, onun səmərəliliyini və effektivliyini artırır. Bu maddə bütün digər liderlik keyfiyyətlərini inkişaf etdirməyə imkan verir.

17. İnsanları alovlandırmağı bilir – tərəfdaşları olmayan lider lider deyil. Özünü motivasiya etməyi öyrənən lider insanlarda istək və fəaliyyət alovunu alovlandırmaq, onları məqsəd və vəzifələrini yerinə yetirməyə həvəsləndirmək bacarığına yiyələnir. Və bu liderlik keyfiyyəti sayəsində çox şeyə, çox şeyə nail ola bilərsiniz.

18. Xarizma – düzgün insanları cəlb etməyə kömək edir. Böyük nailiyyətlər effektiv komanda tələb edir. Və lider onu necə yaratmağı bilir.

19. Fokus – bu liderlik keyfiyyəti sizə şeylər arasında ən vacib olanı təcrid etməyə və bütün diqqətinizi ona yönəltməyə imkan verir.

20. Bacarıq – liderin lazım olanı ifadə etmək, lazım olanı planlaşdırmaq və lazım olanı etmək bacarığı və başqalarına aydın olsun ki, bunu necə edəcəyinizi bilirsiniz və onlara aydındır. Onlar sizi izləmək istəyirlər. Liderlik keyfiyyətlərinin əhəmiyyətinə görə bu, ikinci yerdədir.

21. Səxavət – liderin böyüklüyünün ölçüsü ona xidmət edənlərin sayı deyil, xidmət etdiyi insanların sayıdır. Səxavət özünü deyil, başqalarını birinci yerə qoymağı tələb edir. Lider paylaşmağı bilir və bunun müqabilində daha çox şey alır” (3).

Yaxşı lider olmaq üçün istər təhsilalanlar, istərsə də müxtəlif idarə və müəssisələrdə, təşkilatlarda çalışan şəxslər özlərinə nümunə götürməlidirlər.

Belə nümunə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev ola bilər.

Mənbələrdə oxuyuruq: “Prezident İlham Əliyev Azərbaycan siyasi sisteminə rəşional siyasi davranış modeli təqdim etdi. Yəni məntiqi mühakimələrə və analitik təhlilə əsaslanan, mü-tərəqqi, pozitiv, milli məqsədlərə xidmət edən siyasi realizmə söykənən siyasi fəaliyyət nümunəsi gətirdi. Beləliklə radikalizmi, siyasi şantaj və ekstremizmi siyasi sistemimizdən çıxardı.

İlham Əliyev siyasi sistemimizə qüsursuz siyasi mədəniyyət, milli məənəviyyətimizə uyğun siyasi əxlaq standartı, milli siyasi etika nümunəsi gətirdi.

İlham Əliyev demokratiyanın istismarçı siyasi vasitə deyil, milli mədəniyyətimiz və mentalitetimizlə, eyni zamanda, müsəlman sosial-psixoloji kimliyimizlə uzlaşan bir dəyər və yaşam təzi olduğunu sübut etməklə intellektual əsaslarda yeni demokratik modernist cəmiyyət formalaşdırma bildi” (4).

Problemin aktuallığı. Təhsildə şagirdlər arasında liderliyə canatma halları mövcuddur. Əslində bacarıqlı, səriştəli, təşkilatçılıq qabiliyyətinə, təşəbbüskarlığa malik, müstəqillik nümayiş etdirən, başqalarına düzgün yol göstərməyi, onları düzgün istiqamətləndirən gənc nəslin tərbiyə olunması məqsədəuyğundur. Bu baxımdan liderlik keyfiyyətlərinin şagirdlərdə və tələbələrdə formalaşdırılması lazımdır.

Problemin elmi yeniliyi. Təhsilalanlarda liderlik keyfiyyətlərinin formalaşdırılması kimi vacib bir problem üzərində dayanılır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə doktorantlar və gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. 4 cildə, 3-cü cild. -Bakı: Şərq-Qərb, -2006.
2. <https://pmo.az/az/news/lider-nece-olmaq-olar-neyi-bacarmalisan-ve-hansi-idareetme-terzini-secmelisen>
3. <https://fondeco.ru/az/osnovnye-liderskie-kachestva/>
4. <https://az.wikipedia.org/wiki/Lider>

E-mail: xezengul68@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok. İ.B. Əmirəliyeva,*
ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 05.12.2022.